

חילופי גרסאות בין כתבי-יד ובין נוסח ארץ-ישראל לבבל כעדות לשתי מסורות לשון

מאת

מנחם מורשת

במקום אחר¹ עמדנו על התופעה הרווחת בלשון חז"ל, על השימוש בבניין הפעיל תמורת בניין קל ללא הבדל אובייקטיבי במשמעותם. אמנם מצאנו סימנים לכך גם בלשון המקרא, אך על פי נתונים רבים הוכחנו, כי בלשון חכמים התגברה מאוד תפוצתה, עד שבמקומות רבים בא ההפעיל תמורת הקל המקראי מאותו שורש, או ששימש ההפעיל בצדו של הקל. הרבינו בדוגמות לכך הן מפעלים יוצאים והן מטעלים עומדים. כך הם, למשל: טמון/הטמין, ספד/הספיד, רחץ/הרחץ, תמה/התמית, ובפעלים חדשים בלשון חכמים גדש/הגדיש, סדר/הסדיר; ובפעלי ע"י: רב/הריב וכד'. יש שיימצא במקרא קל יחידאי, ובלשון חכמים אותו שורש מצוי בהפעיל בלבד, כגון: יחמץ (שמ' יב, לד) / החמיץ, וכן: יסחר (איוב ל, ל) / השחיר בל"ח. על היעדר כל הבדל משמעותי ביניהם ניתן ללמוד בין השאר גם משינויים, "אוטומטיים" מקל להפעיל, שמצאנו בדרשות הצמודות לפסוקי מקרא, כגון: "ויפנו אל המדבר" (שמ' טו, י), ר' יהושע אומר: לא הפנו² עד שנגלתה גבורה; ר' אלעזר המודעי אומר: לא הפנו אלא על מעשה אבות" (מכיל' יוסע ב, מהד' הורוביץ-רבין, 163), או: "דרך ארץ השבד מרחיץ את רבו, אבל הקב"ה מרחיץ אותנו, שנא' (יחז' טז, ט), וירחצך במים" (תנחומא בשלח י, מהד' בובר, 58).

עתה נוכל לחקק קביעה זו — א. על ידי הצגת שינויי נוסח, המתגלים בהשוואת שני כתבי-יד של אותו מקור; ב. על ידי בדיקת שינויי גירסה בין נוסח ארץ-ישראל לבין נוסח בבל. אף בעזרת אלה נוכל להיווכח, שאין ההבדלים רומזים לשום שינוי במשמעות, אלא משמעות השימוש בהפעיל ובקל באותו שורש אחת היא. אף נוכל להסיק מתוך כך, כי חילופי הגרסאות האלה בין מקורות שונים ובמקומות שונים עדות הם לשתי מסורות לשון, שהילכו זו בצד זו, ויש אשר תגבר האחת ויש אשר תגבר האחרת, ואין בכך שום התנייה. מתוך כך גם לא נבוא לניסיונות של פירושנות שונה על הפעלים המקבילים ולחיפוש הבדלים סמנטיים ביניהם הן במקומות נהירים והן במקומות שכוונתם מפוקפקת לכאורה, בשל השימוש המזור. לצורך הקביעה הראשונה נבדקו בדיקה שיטתית כרכי התוספתא עם ח"ג, שהופיעו במהדורת ר"ש ליברמן (זרעים, מועד, נשים)³, ונוספו לכך דוגמות (שלא

1. ראה מאמרי, "הפעיל ללא הבדל מן הקל בלשון חז"ל", ספר בריאלון יג (תשל"ו), עמ' 249–281.
2. כך הוא בכ"י אוקספורד, מינכן ובילקוט. במהדורת הורוביץ-רבין 163 הגירסה: נפנו, ובכעם השנייה גם שם: הפנו.
3. גם לצורך העיון המחודש ככ"ע (למען הזהירות מפני אי-דיוקיו של צוקרמנדל) נעזרנו

[2] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל סג

בבדיקה שיטתית) על פי כתבי־יד גם משאר ספרות התנאים: מן המשנה, מספרא ומספרי. לחלק ניכר של המובאות מן התוספתא לא מצאנו מקבילות בברייתות שבירושלמי או בבבלי (15 מהן). מן ההשוואות של השאר, שיש להן ברייתות מוקבלות (כפי שיסתמן בהערות בהמשך), לא היה אפשר לבוא במסקנה, שכ"י ערפורת לתוספתא וזה תמיד בגרסתו בפועל הגדון לנוסח הברייתות שבבבלי. להפך, מצאנו מקבילות שבהן נוסח הפועל קרוב לירושלמי (4:4), ובחלקם וזה כ"י וינה לניסוח שבבבלי דווקא, וחלק אחר לירושלמי (4:5), ולעתים יש ערבוב סגנונות בשינוי המקורות. באופן זה אין להסיק מתחום מורפולוגי זה, לפחות, ברירות לגבי השפעת הבבלי על נוסח כתב־יד זה או אחר של התוספתא.⁵

על כל פנים בכ"ע ניכרת הנטייה לשימוש בהפעיל במקום קל יותר מאשר בכ"י (15:25).⁶ אך לפי האמור לעיל אין לומר, שזה בהכרח בהשפעת הבבלי, וכנראה תת־לשונות שימשו זה בצד זה. לעתים נמצא, שאותו פועל בא בכת"י וינה בשימוש בהפעיל, ובכת"י ערפורת הוא בקל, ולעומתו בפועל אצל השימוש בכ"י הוא בקל ובכ"ע בהפעיל ללא הבחנה בדוקה בסיבה (הכוחה), למשל, להלן בפעלים ט מ ו, כ נ ס, ש כ ר). בפרק השני נוכל לדון בחילופין שבין נוסח א"י לנוסח בבלי.

קביעת ההבדל בין השימוש בהפעיל במקביל לקל בשינוי כתבי־יד לפעמים מתבססת היא על ההבחנה בין יו"ד לוו' בקריאת כתב־היד.⁷ עניין רגיש לפנינו, והשאלה היא, אם ההבדלים מורים על המסורות השונות, או שמא אין הן אלא שגיאות מכאניות של הסופרים, וטעויות בין יו' שכיחות מאוד.⁸ אמנם במקרים מסוימים נוכל להניח כך, אפילו אם, "קריאת" היו"ד או הוו' ברורה לעין רגילה בעיני בכת"י. אך ודאי רובם אינם בגדר זה, ובמיוחד נוכח התופעה הנרחבת של הפעיל־קל יש להבין, שאין באלה משום פליטת קולמוס, ואף הבדלים אלה משתלבים עם התמונה רבת האנפין של התופעה. בגלל הזרות, כביכול, של עניין זה, נמצא כמובאת אחת, שצוקרמנדל במהדורת התוספתא שלו לא הקפיד תמיד על העתקת כתה"י ושינה

בח"ג שבמהדורת ליברמן, אלא שבמקרי ספקות מועטים מצאנו לנכון לעיין בתצלום כתב־היד עצמו.

4. ראה ש' ליברמן, תוספת ראשונים ד, ירושלים, עמ' יב. או במבוא לתוספתא כפשוטה מועד, עמ' יד למעלה.

5. כפי שהנתי, למשל, ש' ליברמן על כ"ע (ראה הערה קודמת). וראה עוד לדוגמה: "בית אלמנות" (ת' כתו' יא, ר"ו 3א) — כך בכ"ע, אבל בכ"י דווקא: "בית ארמלות", כפי שרגיל בבבלי. ועל דוגמה אחרת עיין במאמר על הברייתות, ערכי המילון החדש וכו', כרך ב (תשל"ד), עמ' 48. ועוד דוגמות יבואו במאמר העומד להתפרסם.

6. במקומות אחרים יש זהות בין כ"ע לכ"י, אך גירסת שניהם שונה מכ"י לונדין לתוספתא או מדפ"ר.

7. וראה גם להלן בפתיחה לסעיף א 5.

8. ראה, למשל: איזמל / אוזמל (ת' מכות ד, טו — 13/343 בכ"י לעומת כ"ע). הירעתי / הורעתי (קידו' ד, יד/כ כ"ע, לעומת ת' שם ה, טו — כ"ע וכ"י), ממזנין / מכמינים (סנה' ז, יז — כ"ע, לעומת כ"י פרמה או לו), וכן אשה / אשתו בת', או: קירטסס / קורטסן (כלים ל, א) — כ"ע לעומת פרמה.

מהפעיל לקל או להפך. כגון בדוגמה זו: „עד שלא קדשו בכלי פטור, משה קדישו בכלי חייב“ (ת' זבחים יב, ו – 29/497) — כך בכת"י וינה, אבל צוקרמנדל גרס: „משקדשו“, כדי להתאימו לפועל במשפט הראשון, וכנראה גם לבבלי⁹.

פרק א: חילופי גרסאות בין כתבייד בלח"א

א 1 (פועל יוצא) —

דוח — „והאשה לא תדוח בו את בנה“ (ת' תרו' ט, טו — 12/42, כת"י ערפראט)¹⁰ = לא תדיח בו את בנה (כת"י וינה, ליברמן זרעים 159).
 זון — „להציץ ובלבד שלא יזין את עיניו ממנו“ (ת' חגי' ב, ו — 19/234, כי"ע וכי"ו ליברמן מועד 381) = יזון את עיניו (כת"י לונדון)¹¹.
 טוח — „היה לו עפר בתוך ביתו לטוח לו את גגו“ (ת' יו"ט א, ה — 8/201, כי"ע) = להטיח בו גגו (כי"ו, ליברמן מועד 280)¹².
 טמן — „ומטמין לו מיחם... אפילו מיחם בידו אינו מטמין“ (תוספתא סוכה ד, יב — 13-12/199, כי"ע) = וטומנין, ואין טומנו (כי"ו, ליברמן מועד 275).
 „הטומן וכיסה בדבר שניטל בשבת“ (ת' שבת ג (ד), כא — 26/114, כי"ע)¹³ = הטמין וכסה... (כי"ו, ליברמן מועד 15).
 כבר — „קטניות כדי שיכביר, נוטל מחתת כברא ואוכל“ (ת' מעש"ר א, ו — 28/81, כי"ע) = קטניות משיכבור (כי"ו, ליברמן זרעים 229) = הקטניות משיכבור ואם אינו כובר... (מעש' א, ו כת"י קויפמן, פ, לו).
 כנס — „ומכניסין אותן בחבית ומכניסין אותן לאוצר שבעיר“ (ת' שבע' ח, א — 19/72, כי"ע) = וכו:סין אותן בחביות ומכניסין וכו' (כי"ו, ליברמן זרעים 200)¹⁴.

9. צוק' לא העיר, כי בכ"י וינה הגירסה שונה, כפי שנוהג לעשות במקרים כאלה. רובה של מסכת זו אינה בכי"ע. בדפ' בבלי (זבח' קיא, א למעלה): „והוא שקדשן בכלי“, בכי"מ: שקדשו — ראה דק"ס עמ' 222, ובהערה מביא שם כתי"י שבהם הגירסה: „שקידש“.
10. לפי צוק' שם: „לא תדיח“ כמו בכי"ו, אך ראה בח"ג אצל ליברמן על מהימנות קריאת כי"ע, וראה להלן ביטוי דומה בהערה לפועל „רחץ“ (הערה 22), שבירושלמי: „מדיחה היא אשה את בנה ביין“ (בשני מקומות).
11. צוק' גרס שם: „יזין“, ובח"ג מציון מכי"י: „יזון“, אבל ראה דיוק הקריאה של כתבייד לפי מהדורת ליברמן, עמ' 381. בירושלמי הנוסח שונה: „להציץ אבל לא ליגע“ (ירי' תגיגה ב, א — עו 3, סוף).
12. וירי' יו"ט א, ג — ס 2: „ותני כן, הביא עפר לטוח את גגו“ (בשרי"ר 162: לטוח בו), דהיינו הפועל זהה לכי"ע. ובבבלי שם ח, ע"א הנוסח, „הכניס עפר לגנתו ולחורבתו מותר לכסות בו“, ואין שימוש בפועל „טוח“.
13. כך הביא ליברמן מכי"ע בח"ג שבמהדורתו, אבל צוק' גרס כאן: הטמין, כמו בכי"ו, ובמסכת שבת שם בבכות כ—כג יש שימושי קל והפעיל בפועל „טמן“ זה בצד זה.
14. ואותו ביטוי שם בכי"ע צוק' א, ש' 18, ש' 21: „וכונסין“.

[4] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל סה

„כדיי הוא במיתה שהכניסה לחוך ביתו“ (ת' סוטה ה, ט — 12/302, כ"ע) = כדי האיש הזה למיתה, שאשה זו כנס לחוך ביתו (כ"י) 16.
 „אלא כונס פירות ומוציא פירות, שוכר פועלים ופוטר פועלים“ (ת' כתו ט, ג — 25/271, כ"ע) = אלא מכניס פירות וכו' (כ"י, ליברמן נשים 88) 16.
 „הרי זה לא יכנוס, ואם כנס לא יוציא“ (ת' יבמ' ד, ד — 24/244, כ"ע; כ"י: יכנס) = הרי זה לא יכניס (שם, קג"ג).
 „הרי זה לא יכנוס, ואם כנס לא יוציא“ 4X (ת' שם ד, ה — 25/244, 30; 21/245, כ"ע) = הרי זה לא יכניס 17 3X (כ"י, ליברמן נשים א — 12).
 נשא — „והריני הולך לישא אשה לבני“ (ת' קידו' ה, ד — 7/342, כ"ע) = להשיא לבני אשה (כ"י, נשים 295).
 ספת — „לא יספות במלח ואוכל“ (ת' מעש"ר ב, יד — 23/81, כ"ע) וכן בדפו"ר) = לא יספית במלח ויאכל (כ"י, ליברמן זרעים 235) 18.
 פטר — „שלא יהא בהן אחד שהפטר את עצמו מן הוימו“ (ת' ברכ' ה, יט — 24/12, כ"ע) = אחר שיפטר עצמו מן הוימו (כ"י, ליברמן זרעים 28).
 קבר — „חבל על ישר' אחד שמת כאן והספדתיו והקברתיו“ (ת' יבמ' יד, ז — 19/259, כ"ע) = וספדתיו וקברתיו (כ"י, ליברמן נשים 53) 19.
 קדח — „הקודח והגורד (כ"י: הגורר) והקוצץ כלשהוא, הרי זה... עד שיקדח“ (ת' שבת יא (יב), ג — 5/125) = ר' שמעון או' עד שיקדח את כולו (כ"י, ליברמן מועד 46) 20.

15. ה„כנס“ גם בדפו"ר; צוק' ציין מכ"י „כונס“ בטעות לשורה 11; ושם ש' 11: הכניסה, וחסר בכ"י. והגוסס בפועל בלח"ב בבבלי ובירושלמי וזה לכ"ע בעניין מקביל: „כדאי הוא במיתה שזה הוציא רשעה מביתו וזה הכניס רשעה לחוך ביתו“ (ב' גיטין ז, ב) — וראה ח"ג בדק"ס מהד' פלדבלום, אך אין שינוי בפועל „הכניס“. „ראוי היה זה למיתה, שהאשה הזאת הכניס לחוך ביתו“ (יר' סוטה, א, ז"י 1), כך בכ"ל.
16. בבבלי שבו"ע מת, ב: „תנא אלא מכניס לו פועלין ומוציא לו פועלין, מכניס לו פירות וכו'“ (וכך בכ"י פירנצה), דהיינו והות לכ"י. ושם הייתה בבבלי גרידה מן המשפט הקודם לעניין פועלין, שניסוחו שונה בתוספתא.
17. ההוראה: לא ישאנה, השווה בבלי כתו' לו, ב. ובשאר המקבילית הוא בקל: „הרי זה לא יכנוס, ואם כנס אין מוציאין מידו“ (משנה יבמ' ב, ח/י — כ"ע, לו, פ, מש"ב ומי"ר), וכן בכ"ל בירו' שם ב, י — ד 1, והשווה בבלי יבמ' כר, ב.
18. וצוק' לא ציין בח"צ שלו, שכך הוא בכ"י. ובכתביהיד בבבלי ב"מ פט, ב: „לא יספות במלח“ 2X, כמו בכ"ע (כגון: כ"י המבורג, 255 למטה; כ"י פירנצה, כרך 11, 273 ובכ"מ, וכן בדפו"ר). את „לא יספית“ אני מעדיף לגרוס כהפעיל ולא פיעל, שכן י"ד מלא כציון צירי לא נפוץ בכ"י.
19. ובבבלי יבמ' קכב, א: „שמת בדרך וקברתיו“. במקרא רגיל קל (נפעל) ופיעל, וכן הוא בל"ח. בארמית אין באפעל, ומצוי בפעל (גם בסורית). ותיעוד בהפעיל לא הובא במילונים (יאסטרוב) ב"י, א"ש). בפיוט „ארזי הלבנון“ מאת מ' בן-יחיאל נמצא מסביל: „השליכיהו לכלבים ולא תקבר בקבורה“ (קינות לט' באב, מהד' גולדשמידט כב/35).
20. והגריסה בקל בבבלי וגם בירושלמי: „רש"א עד. שיקדח את כולו“ (בבלי שבת קג, ב),

- קלע — „אינו חייב עד שיקלע ויאגד שילים...“ (ת' מעשר א, ו — 27/81, כי"ע) = עד שיקלע ויאגוד... (כי"ו, ליברמן זרעים 229).
- רחץ — „אבל רוחץ הוא פניו, ידיו ורגליו בחמין“ (ת' יו"ט ב, י — 4/207, כי"ע) = מרחץ הוא פניו (כי"ו, ליברמן מועד 289) ²¹.
- „רבן שמעון בן גמליאל אומ' האשה מרחצת בנה ביין...“ (ת' שבת יב (ג), יג — 21/127, כי"ע) = רוחצת בנה ביין (כי"ו, ליברמן מועד 54) ²² = בדפ': רוחצת.
- שכח — „השוכח פת בתנור וקדש עליה היום“ (ת' שבת יג (ד), ח — 22/129 וכן בקג"ג ובכ"י לונדון) = „השכיח פת בתנור וקדש עליו היום“ (כי"ו, ליברמן מועד 41/60) ²³ = „שכח פת בתנור“ (בבלי שבת קיו, ע"ב).
- שכר (סכר) — „אף ישכיר פועלים ויכניסם לתוך ביתו“ (ת' שביע' ה, י 13/68, כי"ע) ²⁴ = יסכור פועלין ויכניס... (כי"ו, ליברמן זרעים 187), בדפ'ר': ישכור.
- „ישראל נותן רשות ומבטל רשות ובגוי עד שישכור“ (ת' עירו' ז (ה), יח — 11-10/147, כי"ע וכן כי"ל) = ובגוי עד שעה שישכיר (כי"ו, ליברמן מועד 115) ²⁵.
- „הקדח... עד שיקדה כל צרכו“ (ירו' שם יב, א"ג 3 = שם פסח' ו, א — לג 2 למעלה). ואין לחשוש שאלו הם פיעל, שכן הפועל הראשון הוא ברור בקל: „הקודח“.
21. והנוסח „רוחץ“ וזה לבבלי שבת מ, א (ע 1 ב), „מרחיץ“ הוא בירו' שם ג'ו 1, וכן בירו' ביצה ב, ה — א 3 (ע 2 א).
22. בירו' שבת יד גיד 3 = שם מע"ש ב א"ג 2: „והתני מדיחה היא אשה בנה ביין מפני הניעה“ והשווה לעיל בפועל „דחח“, הערה 10.
23. צוק' במהדורתו לא ציין ח"ג, אך הגירסה „השוכח“ כמו בכי"ע נמצאת גם בקג"ג ובכ"י"ל. היה ניתן להניח, שהוצרה „השכיח“ בכי"ו נוצרה אגב השמטת הוי"ו, והכוונה היתה: „השוכח“ כיון. בבנינוי בדומה לרוב הגירסות, אבל ראה, שבבבלי הנוכר למעלה הוא בפעל (עבר): שכח, וכן בכ"י אוקספורד ובכ"י"מ. וליברמן מביא נוסח זה מהלכות קצובות (מרגליות 70), וכך מופיע בדפ' של הת'. ואין זה מן הנמנע, כי „השכיח“ (הפעיל) = שכח (קל). למעשה הפעיל מ„שכח“ אינו נמצא (פרט לני"ל בכי"ו) בלח"א, אף לא כפעולת גרימה. בדפ' מנוקדים מובא, למשל, מאבות ב, ב: „משכחת עוון“ בניקוד של הפעיל, אך בכי"ק: משפחת (פעיל), וכן ניקוד ילון. ומצוי בפועל פעמים אחדות במכילתא דר"י (וקסובסקי בקונקורד' ציין בטעות בכותרת: „משכיחין“, כאילו בהפעיל).
24. כך הוא בח"ג מכי"ע, שהביא ליברמן במהדורתו. צוק' שם 13/68 גרס: ישכור, כפי שהוא בדפוס. ולפנינו דוגמה של שימוש תריוח היום בלשון העם (לאו דווקא תת-תקני), ראה בקורת ופרשנות 10⁹, עמ' 250, ושמה פעלה כאן גרירה. אך ראה בדוגמה הבאה, שאין זה מקרי.
25. ובבבלי חולין ו, א: „ובע"כ עד שישכור“, כך גם נראה בכ"י המבורג (דפ"צ, עמ' 8), ושם ע"ז סד, ב. בדפ': „עד שישכור“, אבל בכ"י מארכסי-אברמסון, עמ' 112 למעלה: „עד שישכיר“, כמו בכי"ו. וראה בהפעיל גם במקבילה בבבלי עירו' סט, ב: „ישראל נוטל ונותן רשות, ובנכרי עד שישכיר“, והשווה בירושלמי שם ו, ג'כג 3: „הלכה ישראל מבטל והגוי משכיר... מעתה אפילו משכיר חור הוא בוי“.

[6] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל סז
 „עד שישכיר את מקומו" (ת' קידו' א, ח — 24/335; בת' ב"ב ה, א:
 שישכיר לו, כ"ע) 26 = עד שישכור לו את מקומו (כ"י, נשים 278) 27.

א 2 (פ"ט ע)

[אור — „אוכלין ושותין עד האיר [ש]במורח" (ת' תענ' א, ו — 9/215, כ"ע) = עד שיאור המורח (כ"י, ליברמן, מועד 324, בדפ"ר: שיאור) 28,
 בוא — „תראויין לבוא בן שנה התיבאן בן שתים" (ת' גזיר ד, ט — 26/289, כ"ע, ובדומה כ"י: הראוי לבוא בן שנה... ליברמן נשים 140) = הראוי
 להביא... (בקג"ג) 29.
 „כל מי שצריך להביא (בכ"י: עולות ושלמים) יביא ויטול ויסמוך" (ת' חגי
 ב, יא — 7/236, כ"ע) = יבוא ויטול ויסמוך (כ"י, ליברמן מועד 386, בדפ' ובכת"י
 לידן: יבא) 30.
 דלק — „ונותנין אותה על פי הנר... כדי שיהא שוהא ומדליק בליל שבת"
 (ת' שבת ב, ה — 8/112, כ"ע) = שיהא דולק ושוהא (כ"י, ליברמן מועד 7) 31.
 חזר — „אם רצה להחזיר לא יחזיר... ויכול להחזיר" (ת' יבמ'
 יב, מב — 5/256—7, כ"ע) = אם רצה לחזור (כו) יחזור 2X... ויכול לחזור
 (כ"י, ליברמן נשים 44) 32.
 [„וכן מצינו שחזר (לו) בכל המקומות ולא מצא מתונה כסדום" (ת' שבת

26. בהפעיל הוא גם בת' בהמשך מלמעלן (ב"ב ה, ב): „שישכיר לו" (בכ"י וגם כ"ע).

27. ובבבלי ב"ב פה, א: „עד שישכור את מקומו" (בדפ'). בירו' גיטין ה, א — מט, ב:
 „עד שישכיר לו את מקומו".

29. תבאנו דומה זו בסוגריים. כי בכ"י הוא בבניין נפעל (אך גם הוא מן הבניינים הקלים).
 ולמעשה מצויים שני השימושים גם במקרא. בירו' תענ' א, דיסד 3: „מותר לו כל עד
 שיאור המורח" (בכ"ל: שיאור) בדומה לכ"י; בבבלי הנוסח שונה, וליתא הפועל
 „אור": „ת"ר עד מתי אוכל ושותה, עד שיעלה שער השחר" (תענ' יב,
 א = פסח' ב, ב). ואין ח"ג בהוצ' מאלטער לתענית, עמ' 43.

29. בבבלי דומה רק נוסח ההמשך: „מיתיבי אשם בן שנה והביא (ו) בן שתים" (מנח'
 מח, ב והשוה תמורה יט ב). ראה כ"י פירנצה למנח', עמ' 220.

30. ובירושלמי הפועל (בהפעיל) זהה לכ"ע: „כל מי שרוצה יביא עולות ויביא
 ויסמוך, יביא שלמים... " (ירו' חגי' ב, ג"ע 1 = ביצה ב, דיסא 3) — כך בכ"ל
 בשני המקומות. ושמה הנ"ל בכ"י הוא גרירה בדרך של „זיווג תנועות" (חלומות) —
 השוה ח' ילון, בוא לניקוד המשנה, עמ' 139.

31. וקטע זה לא נמצא במקבילה שבת כט, ב (ועיין להלן, בחילופי נוסח בין א"י לבבל).
 בכ"י: „שיהא שוהא/א דולק" 3X, כ"ע 1X.

32. והכוונה, שאינו יכול לחזור וליבם, ראה ליברמן שם בבניאר הקצר (ומציין שצ"ל: „לחזור
 לא יחזור" וראה „חסדי דוד". בירו' חגי' יב; אי"ב 3 תוא בדומה לכ"ע: אם רצה להחזיר
 לא יחזור, וליתא בבבלי. ונראה להיות: להחזיר = לחזור, שכן לא הייתה אשתו שצריך
 או יכול להחזירה, ואין איפוא מושא (שלא כדן, מחזיר גרושתו, דרך משל). אמנם אין
 זה מן הנמנע לגמרי, שהוא כמו „יחזיר (אותה)". וראה גם בת' יבמ' יג, ה — 13/257:
 „אסורה לחזור לו" 2X; וליברמן מציין מדפ"ר: „להחזיר לו" 1X.

- סח מנחם מורשת [7]
- ז (ח), כד — 13/119, והשווה כ"י, ליברמן מועד 29, בכ"ל: שהחזיר) — ביטוי זה רגיל בפיעול].
- „עוקר משדה... ובלבד שלא יחזור לראשון” (ת' שביע' ב, יז — כ"י, ליברמן זרעים 174). בכ"ע: יחזיר, לפי ח"ג אצל ליברמן, אבל צוקר' גרס 28/63: יחזור.³³
- „הוי לא אמרו לחזור” (ת' פסח' ג (ב), יג — ליברמן 154, וכן כ"ע) = בכ"ל: לתחזיר. וראה במשנה שם ג, ח/ז: „אם יכול לחזור ולבער ולחזור במצותו יחזור”.
- „ויצאת הימנו בגט אסורה לחזור לו” (ת' יבמ' יג, ה — 15/257, וכן בכ"י, ליברמן 47) = לתחזיר לו (בדפו"ר).³⁴
- חיה — „רי שמעון בן אלעזר) אומר יכול הוא להיכוות ולהחיות” (ת' יבמ' יד, ד — 30/258, כ"ע) = ליכוות ולהחיות (כ"י, ליברמן נשים 52).³⁵
- וראה עוד בהפעיל בתפילת „אשר יצר”: „או יסתם אחד מהם איפשר (= אי אפשר) לו להחיות” (ירו' ברכ' ט, ד — לפי כ"י וטיקאן, בדפו"צ, עמ' 97א)³⁶ = לחיות.
33. ולפני כן בבא טו בשני כתבי־יד: „ובלבד שלא יחזור לראשון”.
34. חילופין כאלה מצויים פעמים אחדות בסדר נשים. וראה למשל בת' גיטין א, ודח, ליברמן 248; ושם ג, א — 254; 260*259. אך באלה יש כנראה שינוי בנושא כגון הלווה או המלווה — „זהיא היא”... ועיין תכ"פ נשים 826. והשווה בשורש „אכל”: „שאינן ביאה קונה אותה להאכיל בתרומה” (ת' כתו' ה, א — 12/266, כ"ע) = שאין ביאתה קונה אותה לאכול בתרומה (כ"י, ליברמן נשים 72).
- ושם בהמשך בכ"ע: „כסף קונה אותה להאכיל בתרומה” — להאכיל 3X, וגם בכ"י: להאכילה 3X. וההוראה הגורמת מוכחת מן ההמשך בכ"י, וכך הוא בירו' כתו' ה, ד — כט 4 למטה: שאין הביאה קונה אותה להאכילה בתרומה, הכסף קונה אותה וכי 2X להאכילה (וכן כ"ל). ובבבלי קירו' י, ב: „שאינן ביאתה מאכילה בתרומה, כספה מאכילה בתרומה” (פעמים אחדות). אבל בספ"ב קיו, עמ' 137: שאין ביאתה קונה אותה לאכול בתרומה” 4X, כמו בכ"י.
35. והשווה „ליכוות ולחיות” בבבלי יבמ' קכ, ב (ע 1 ב), ובריר' טז, ג"טו סוף 3: „אני אומר בחרב מלובנת נכווה וחיה”. ובדומה „מפני שיכולה ליכוות ולחיות” גם בת' חולין ג, ז — 15/304, על־פי כ"י = בבלי שם מב, ב.
- במקרא מצוי הפעיל מ„חיה” בהוראת גרימה: להשאיר בחיים או להשיב לחיים — ראה למשל, אוצר לשון המקרא ג (בעריכת מ"צ קדרי) עמ' 125, טור ג. אמנם אין זה מן הנמנע, כי „להחיות” בברא' ז, יט"כ = להישאר בחיים. הרמב"ן מפרש במקום הראשון (פס' יט) כפועל יוצא: „וישתדל בהם שיחיו”, אך בתרגומים בשני הפסוקים: לקיימא, ובמובאה לעיל מדובר שמעידין עליו, אם נפל לכבשן האש, אך ייתכן שהכוונה, כי ייכנס לאש וישאר לחיות. ודברי ר"ש הנ"ל אינם במקבילה בבבלי יבמ' קכא, ב, ואף לא בירו' שם ט"רטו 3 למטה. והשווה מן המקרא בספר מאוחר: „אחת דתו להמית” (אסתר ד יא) = למות. ראה במאמרי, ספר בריאילן יג, עמ' 256.
36. הקטע חסר בכ"ל (ד"ו-יד 2) ורק הוזכרה שם תחילת התפילה „אומר ברוך אשר יצר את

- [8] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל סט
- „הא לא ניתנו מצות (לישראל) אלא לחיות בהן, שנא'... וחי בהם" (ת' שבת טו, (טז), יז — 22/134, וכן כ"י) = להחיות (כ"ל) 37.
- „הילודים למות והמתים לחיות" (אבות ד, כב/כ — כך ניקוד כ"ק, וראה פרמה: לחיות) 38. = להחיות (לו, ג"מ קיז, כ"י פאריס, דפ').
- חמר — „אמרו לו התחמיר זו מן הגפן" (כלא' ג, ז/ח — כ"ק), אבל ברוב כתבי היד: „התחמור" 39. = תהיה חמורה.
- „לא יחמיר זה מן הזיו" (אהל' יד, ג — כ"ק) אבל לו, פארמה, מש"ב: „אל יחמור".
- חשך — „אע"פ שהחשיכו חוץ לתחום" (ת' עירך ג (ב), ט — 19/142, כ"י וכן כ"ל) = שחשיכו (כ"י, ליברמן מועד 110) 40.
- ירד — „חבית שנשברה... הכל מודים שתוריד ותדמע" (ת' תרו' ז, יט — 2/39, כ"י) = שתירד ותדמע (כ"י, ליברמן זרעים 148) 41. וראה להלן בפרק על הבדלי נוסח בין א"י לבבל.
- כבד — „האומר אל תשב על המחרישה, כדי שלא תכביד עלינו מלאכה" (ת' שבת ו (ז), ח — 20/117, כ"י) = שלא תכבד עלינו מלאכה (כ"י, ליברמן 24, כ"ל: תגבר).
- עבר — „יכול לא יעבירונו ברגל, אבל יעבירונו בסוהי (ולא: בסוהי, כ"י: בסוהי)... יכול לא יעבירונו בספינה קטנה, אבל יעבירונו בספינה גדולה" (ת' סוכה ג, וז — 87/196, כ"י) = לא יעברנו 4X יעברנו 1X (כ"י, ליברמן מועד 267) 42.
- האדם בחכמה", ראה גם הערה בשר"י 354. הנוסח במקבילה בבבלי ברכ' ס, ב: „אי אפשר לעמוד לפניך", ועיין זק"ס 344, הערה ג.
37. לפני כן שם „להחיות" 2X בהוראת גרימה; ודרשות רבות מצויות על הפסוק „וחי בהם" בספרות התנאית והאמוראית, והביטוי הג"ל אינו מצוי בהם.
38. כ"י פרמה לא ניקוד, וג' הנמן, תורת הצורות, עמ' 183, מסופק שמא מורה הכתיב על נשירת הה"א או שמא הוא פיעל, אך לפי הג"ל אין צורך בכך, ושני השימושים (קל הפעיל) מצויים בכתב-יד מהימנים. וגם הפעיל = קל, כפי שהסביר רש"י (על פי גירסת הדפוס בהפעיל); והמתים שכבר מתו עומדין לחיות, ובדומה לזה הפירוש בכ"י תימני, כ"י ירושלים 4° 1336 Heb. (שגרסתו בניקוד בקל): העתידים לחיות ולעמוד ליום דין (ואין להשוות להור' ג, ז/ח, שם הפעיל ברור בהוראתו).
39. כך כ"י לו, פרמה, קג"נ, כ"י ליידין בירושלמי ועוד — ראה עתה בח"ג משנה זרעים (א), הוצ' מכוון התלמוד הישראלי, ירושלים תשל"ב, עמ' רמט.
40. צוקרמנדל לא ציין ח"ג, ונראה שהוא צורת הפסק (ושמא השמטת הה"א?). תחילת הקטע ישנה בבבלי עירוי' עג, א — אך ליתא ההמשך הג"ל.
41. וכן בקל במשנה ת, ט/ח, ושם: „תירד ותטמא", והשווה בבבלי פסח' טו, א ושם כ, ב (ובהמשך כ"י"ע דלעיל: „ואל יטמאנה אחר" — השווה כ"ק, אבל כ"י: „אל ידמענה אחר").
42. והדיון קשור לפסוק מיתו' מז, ד „וימד אלף ויעב' (י) רנו במים מי מתנים"; מלמד ש עובר בהם עד מתניו (ת' סוכה שם, ד"ו), וראה שם עוד חילופי נוסח באותו כת"י.

[9]

מנחם מורשת

ע

„כיון שעבר אותו (כ"ו: מאותו) משמר מעטרן ומעלה אותן לירושלים" (ת' תענ' ד (ג), ז — 11-10/220, כ"ע, וכן בכ"ו, ליברמן מועד 339) = וכיון (שהיה) מעביר את אותו משמר (כ"ל) ⁴³.

עלה — „רשות אחת להעלות ולהוריד מן החצר לגנות" (ת' עירו' יא (ז), א — 13/152, כ"ע) = אסור לעלות ולהוריד (כ"ו, ליברמן מועד 131, ובדפו"ר: לעלר) ⁴⁴.

פוג — „ומטילין לתוך הצונן, בשביל שתפוג צינתן" (ת' כיפו' א, כ — 25/182, כ"ע וכ"ו) = בשביל שתפוג צינתן (דפו"ר) ⁴⁵.

פסק — „עובר... ואינו פוסק" (ת' ברכ' ג, כ — 16/8, כ"ע) = (עולה) ואין מפסיק (כ"ו, ליברמן זרעים 17) ⁴⁶.

„האומר אל תעבור (כ"ו: תעבר) בינותינו, שלא תפסיק אהבתינו" (ת' שבת ז (ח), יב — 19/118, כ"ע) = שלא תפסק אהבתנו (כ"ו, ליברמן מועד 27; בדפו"ר ובכ"ל: תפסק).

„בין ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק" (ברכ' ב, ב — ברוב מסירות כתי"י) = לא יפסק (בקטע גניזה) ⁴⁷.

„מאימתי מוציאין זבלים לאשפות משיפסקו עוברי עבירה" (שביעי' ג, א —

ייתכן שהיתה בזה כוונה להיות נאמנים לכתוב המקראי, שהוא שם חסר: „יעברנו" א, והשווה בקל ענין דומה בירוש' שקל' ו, ב"ג 1: „אינה יכולה לעבור... לא יעברנו" (על פי ישעיה לה). אבל בשרי"ר, עמ' 134: „לא יעברנו מפני מה.

43. ובאותו ביטוי בהמשך שם, ב"א ח, אין שינוי בין כתיב-היד בפועל „עבר", לפי ח"ג שבמהדורת ליברמן.

44. ובכ"ו נראה כאילו הוא בנשירת ה"ה" (כפי המצוי גם במקרא: לצכות=להצכות, לנפיל=להנפיל וכ"ו"ב), ואמנם גם בבבלי הגירסה בהפעיל כמו בכ"ע: „אסור להעלות ולהוריד מן הגגין לחצר" (עירו' צא, א), וכך הפועל בכ"ו וטיקאן 109 (דפו"צ א, עמ' 93, אך בהמשך הגירסה „מחצר לגג ומגג לחצר"). בשורש זה מצאנו עוד פעמיים בכתי"י של המשנה את נשירת ה"ה": „לעלות ארוכה" (כלים א, ה/ט), בדפ': להעלות. „לעלות פשתנו" (ב"מ ו, א). בדפ': להעלות, בכ"ו קאופמן ה' קטנה תלויה (מידי הנקדן ?), ובאלה מתבקש ההפעיל, שכן לפנינו פועל יוצא (אבל ראה עוד בסעיף ד: שימושים בקל במקום הפועל, ושם מצויות דוגמות לארגטיב). נמצא גם חילוף בשינוי הנושא „מים חמין כל זמן שעולה הבל... " (ת' תרו' ז, יג — 9/38, כ"ע) = כל זמן שמעלין הבל (כ"ו, זרעים 146).

45. וראה „שתפוג צינתן" (בת' שבת — 28/113; ועיין להלן בפרק ב על הבדלי גוסס בין א"י לבל).

46. והגוסס במקבילה בירוש' ברכ' ה, א"ט 1: „תני... ובלבד שלא יפסיק" (וכן בשרי"ר 18) בדומה לכ"ו, והשווה גם בבבלי שם לב, ב (כ"מ): „לא יהא מפסיק [ועולה] אלא מקצר ועולה, ובהמשך שם על: „יקצר ואם לא פוסק" מעירים בניליון, כי באלפסי הגירסה: מפסיק.

47. ראה ר' מירקין, ספר ויכרון לח' ילון, רמת גן תשל"ד, עמ' 374; ושם מצביע על חילוף דומה ממשנה ברכות ג, ה על-פי גירסה אחת.

[10] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל עא

כ"י, לו) = משיפסיקו (דפו"ר)⁴⁸.

צהב (צחב) — „שהיה עומד (ו) צוהב כנגד אביו בשוק" 2X ספ—ד שט, 348 — כ"י אוקספ' וכ"ל, וכן מ"ת 188) = מצהיב כנגד... (בפעם השנייה, כ"י ברלין)⁴⁹.

„שמא יצחובו את בני העיר" (ת' יו"ט ב, ו — 22/203, כך בכ"ל) = שמא יצחובו וכו' (כ"י), ליברמן מועד 287, ובדפו"ר: יצהיבו, וכן הוא במכ' דרשב"י, עמ' 21: יצהיבו)⁵⁰.

ונציין דוגמה גם בפביל (הפעל): „וכיון שהוטבלו מקצת רגלי הכהנים" (ת) סוטה ח, ג — כ"י (שנים 202) = שניטבלו (כ"י ע).

בשני הסעיפים לעיל הבאנו השוואות בין כתב-יד מלח"א, ויש להניח, שנמצא הילופין כאלה גם במקורות מספרות לח"ב, (האמוראים), והרי דוגמות מקריות, שנתקלנו בהן:

טרד — (ע 2 א), „כיון שהיטרדו התחיל מקונן עליו" (בר"ר כא, תיאודור-אלבק 200) = כיון שטרדו (כ"י וטיקאן 30, מהד' צילום עמ' 18)⁵¹.

(ע 2 ב), „כל שכן שדרך מטרידו ושינה משכרתו" (תענ' יז, ב) = שדרך טורדתו (עירי סד, ב; סנה' כב, ב — בכ"י: מטרחתו).

כתב — „בואת אני בוטח... באיסקיפטורין שהכתיב משה" (ויק"ר — מרגליות תעא) = בסוקטורים שכתב לנו משה (שם, תעז).

א 3. מקומות מופקים

אנו מביאים בזה גם דוגמאות אחדות מסופקות של שינויים בין כתב-יד מהסוג הנידון. ייתכן שהשינוי בין קל להפעיל אינו אלא מדומה, שכן הוא נובע לעתים מטעות מעתיק בלבד, או שתפיסת צורת הפועל תלויה בפרשנות. במקומות אחרים הכתיב הוא בלתי-מחייב ונתפס כדו-משמעי: אם כהפעיל או כפיעל (כגון: מְשַׁתֵּק / מְשַׁתֵּקת; או יִפְלֶה / יִפְלֶה); סהפעיל או כנפעל בהפסק או כקל (כגון: יִסְמִיכוּ / יִסְמִיכוּ). בסוג נוסף יכולה צורת הקל להתפרש כהפעיל בשמיטת המוספית ה"א (לקרות = [ה]קרות / לראות = [ה]ראות)⁵², ואין בכלם אפשרות להסיק מסקנה ברורה לענייננו.

48. וראה מה שהביא ע"צ מלמד, ס"ז לילון (הערה קודמת) עמ' 394, בשם „מלאכת שלמה". ועל „פסק" כפ"י (ארגטיב) עיין הערתו של ליברמן, תוספתא כפשוטה, נשים, עמ' 763 בהערה. וראה גם להלן, פרק ב על חילוף בין א"י לבבל.

49. בקה"ר ראם ט, רע"ד: „מצהיב עם בריה" (אר"ג — אפעל), וראה ליברמן בספר. הויתרון לגדליה אלון, תשל"ל, עמ' 227, המביא גירסה: מצטחב. לכאורה אין זה מן הנמנע, שהנ"ל הם פיעל (= פעל) ביו"ד לכתוב מלא (ואמנם באר"ג מצוי בפעל), אך קשה להניח, שכתוב זה זהה במקורות מקבילים.

50. בכ"י ע הגירסה שונה, ראה צוקי 22/203: שמא יפסידו. במקבילה בבבלי יו"ט כא, א שונה נוסח כל הקטע: „בלשת... ובקשה לחטוף את כל העיר".

51. ושם באותו עמוד, וישלחהו... כיון ששילחו התחיל מקונן עליו, וכן בעמוד קודם (תיאודור-אלבק, עמ' 199).

52. ג' הנמו, מטרת כ"י פרמה, עמ' 183, מצא בכ"י זה של המשנה רק 4 דוגמות שבהן נשרה

[11]

מנחם מורשת

עב

ט ען — „מאימתי תורמין את הויתים, משיטעינו“ (ת' תרו' ג, יג — 23/29, כ"ע) = משיטענו (כ"ו, ליברמן זרעים 119; בדפוי"ר: משיטענו) ⁵³.
 לבש — „ופסק עם חתנו שיעמד ערום וילבשו, אין אומ' יעמד ערום וילבישו“ (ת' כתו' ו, ז — 2/268, כ"ע) = ערום וילבישו... יעמד וילבישו (כ"ו, ליברמן נשים 77) ⁵⁴.
 ס מד — „ואין להם על מה שישמכו... יש להם על מה שישמכו“ (ת' עירי' יא (ח), כג"כ — 15/154, 18 בכ"ו. ליברמן מועד 138-139: שישמכו 2X) = שישמיכו 2X בקטעי גניזה ⁵⁵.
 פלה — „אין פולין ברשות הרבים מפני הכבוד“ (ת' שבת טז (יז), כב — 13/136, כ"ע) = לא יפלה אדם את כליו ברה"ר (כ"ו, ליברמן 80) ⁵⁶ (ז).
 [קנה — „כהן שהיקנה את עבדו לישראל אפילו אחד ממאה שבו...“ (ת' יבמ' ט, ב — 25/250, כ"ע) = כהן שקנה עבד, ולישראל אפי' אחד ממאה שבו (כ"ו, ליברמן נשים 28) ⁵⁷.]

ההיא, ויש מהו מסופקות (אף מהדוגמות שהביא סגל, דקדוק לה"מ 120, רק אתה ודאית, לדברי הגמון) — ראה שם ובהערה 453 ג, וראה לעיל „עלה“ (א 2), ולהלן „חמם“ (א 4).
 53. ובדומה בהמשך „ור' שמעון אומר משיטעינו“ (כ"ע, שם), כ"ו ובדפ"י: משיטענו. משום כך ייתכן, שאלה צורות של נפעל, ולא של קל, והגירסה מכ"ע (משיטעינו, משיטחינו) רומזת לצורת הפסק. והשווה בירוש' תרו' ג, ד"מב 1: „מאימתי תורמין מן הויתים, אית תני תני משיטחנו, ואית תני תני משיטענו וכר“ (וכן כ"ל). בכ"י וטיקאן 133 (דפ"צ עמ' 221) הגירסה שונה בשני הפעלים: „משיטחינו... משיטעינו“, נגד שאר המקורות.

54. ועיין בתוספתא כפשוטה נשים, עמ' 280. ומסתבר לפי העניין, שהגירסה הנכונה היא בכ"ו, שכן התנאי הוא לדאוג לה, לבתו; בהמשך שם: „אלא מכסה את הראוי לה“, והשווה גם בירוש' סוטה ו, ה — ל 4. וכנראה טעות היא בכ"ע, ואין להסיק מכאן דבר גם על החילופין „וילבשו“ (קל) „וילבישו“ (הפעיל). החילוף לובש/מלביש רגיל גם כיום בעברית המדוברת.
 55. והשווה גם תוס' חגיגה א, ט: שישמכו 3X (22-18/233, כ"ע) = על מי שישמכו 3X (כ"ו, ליברמן מועד 379), אך הנ"ל „שיסמיכו“ מקג"נ ייתכן שהוא רומז לצורת הפסק בנפעל, כפי שהיא במשנה כ"ק חגיגה ספ"א: 1. „על מה שישמכו“. 2. שייסמכו, ובדומה בכ"י פרמה: שייסמיכו, ובמהד' לו: שישמכו, וכן בדפ"י ח' ילון במהדורת אלבק למשנה ניקד: שייסמכו (צורת הפסק בקל, כפי שנראה לעיל בת' כ"ו).

56. ואין לקבוע, שאמנם הפעיל לפנינו, וייתכן שהוא פיעל, ושם בשורה קודמת גם בכ"ע: „המפלא את כליו“ (בכ"ו: המפלה), ולא בקל, ואמנם בכ"ק שבת א, ג (ו): „ולא יפלא“ הניקוד בפיעל, וכך גם בכ"י פרמה (יפלה). אבל עיין לבעיית הבניין אצל ח' ילון, מבוא לניקוד המשנה, ירושלים תשכ"ד, עמ' 48, שיש סימנים גם להפעיל. בבבלי בא בקל כמו בכ"ע: „אין פולין ברה"ר... אין פולין לאור הנר“ (שבת יב, א), בירוש' נמצא רק החלק הראשון המקביל לת': „המפלא את כליו...“ (ירו' שם א, ג"ג 2).
 57. הכוונה לכהן, שהיה שותף עם ישראל בעבד; ובהמשך שם: „אשת כהן שקנת עבדים וכי“ „ובמקבילה בירוש' תרו' יא, 1 — מח 1: „מניין לכהן שקנה עבד, ולישראל

[12] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל עג
קרא — „מצות חליצה בשלשה ובלבד שידעין להקרות" (ת' יבמ' יב, ט — 21/255, כ"ע וכן בקג"נ) = שיהו יודעין לקרות (כ"ו, ליברמן נשים 42, וכן בדפ')⁵⁸.
ראה — „לפיכך כהן מעמידה לפני הכל להראות קלונה" (ת' סוטה ג, ב — 25/295, בכ"ו) = בפני כל לראות את קלונה (כ"ע)⁵⁹.
שתק — „השותקת לעדשים והמציצת לאוזן" (ת' שבת ו (ז), טו — 30/117, כ"ע וכ"ל) = המשתקת לעדשים והמוצצת [לאורז] (כ"ו, ליברמן מועד 24)⁶⁰.

א 4. שינויי קל/הפעיל בחילופי שרשים
עוד נמצא בחילופין שבין כתב-היד גם שינויים בשורשי הפועל, שהאחד גורס שורש מסוים בקל, ולעומתו העדיף כתב-היד המקביל את השימוש בהפעיל אך בשורש אחר, מבלי שינוי עקרוני ביניהם במשמעות העניינית. לעתים מתקבל עלידי החילוף „שורש" חדש, שגרעינו זהה לקודם, כגון: מוצאה-מוציא; חרשיט-תשוט. ההזגמות הן מן התוספתא, ואין גם כאן אפשרות לקבוע על-פי השינויים, שכ"י מסוים העדיף צורה גזורה בהפעיל על פני הקל, הסיכום הוא 4:4.
1) „ונוטלת בלאות שמוצאה לפניה" (ת' כתו' ז, ז — 14/269, כ"ע, ובכ"ו: שמוציא לפניה (קג"ג: — ליברמן נשים 81 בח"ג)⁶².

בו שותפות אפילו אחד ממאה בו" (כ"ל), דהיינו זהה לנוסח שבכ"ו (ובכ"י וטיקאן 133, עמ' 248 בדפ"צ, ליתא המלה „שותפות"). בכ"ע מכל מקום הועדפה הגירסה בהפעיל בהוראה קאוטיבית (גורמת).
58. בדומה לכ"ע בא בבבלי דפ"ר: „... שידעין להקרות כעין דינינים" (יבמ' קא א), אבל בירושלמי כעין כ"ו: „אית תניי תני יודעין לקרות... אין יודעין לקרות" (יר' שם יב, א — יב 3). ובמשנה שם יב, א: „מצות חליצה בשלשה דינין, אפילו שלשתן הדיוטות" (וליתא הפועל הנ"ל).
רש"י בבבלי שם מפרש: „להקרות ליבם, לא חפצתי לקחתה" (דבר' כה, ח), דהיינו בהוראה קאוטיבית, ולפיכך ייתכן שמתבקש מכאן, כי „לקרות" = להקרות (בשמיטת ה"א), אך אין זה מן הנמנע, כי „לקרות" הנו בבניין קל, כי אם יודעין לקרות, הרי יודעין גם להקרות, ורמו לכך במשנה „בשלשה... אפילו שלשתן הדיוטות" (אלבק: שלא נסמכו כדיינים).
59. בדפ"ר: להתראות קלונה. גם צוק' בח"ג העיר על הנ"ל. בהמשך שם בשני כתב-היד: „כהן... (ו) מראה קלונה לרבים". ובמקבילות לעניין הנ"ל, הקשור לפסוק „העמידה הכהן" (בספ"ב, בבבלי או בירושלמי), לא מופיע המשפט הנדון. ושמא גם כאן „לראות" = להראות, בשמיטת ה"א.
60. גם כאן (השווה לעיל הערה 56) ייתכן ש„המשתקת" פיעל הוא ולא הפעיל, וקשה להכריע על פי הכתיב, והפעם זהה גירסת הפועל בכ"ו לבבלי: „המשתקת לעדשים והמוצצות לגריסין" (שבת סו, ב), וכן הוא בכ"י וטיקאן.
61. קשה להכריע על-פי ההקשר, איוו גירסה היא המשובשת, ומסתמן גם שינוי בנושא.
62. בבבלי כתו' קא, א: „ונוטלת מה שלפניה ויוצאה". וביר' שם ז, ז — לא 3: „ונוטלת בליות ממה שיש לפניה, והיוצאה משום שם רע אין לה בליות" (כ"ל). ולפי

- עד מנחם מזרשת [13]
- „ועמוד ענן נסע לפניהם, משפיל הגבוה וכי" (ת' סוטה ד, ב — 24/298, כ"ע) = יעמוד ענן שהיה מקדים לפניהם... (כ"י ודפס').
- „שלשה מיני אבנים... ואחד שנשא עמהן" (ת' סוטה ח, ו — 27/310, כ"ע) = שהעבירו עמהן (כ"י).
- [„בלבד שצריכה הימנו מיאון" (ת' יבמ' יג, ג — 30/256, כ"ע) = אלא שיוציא הימנו במיאון (כ"י, ליברמן נשים 46) ⁶³].
- (2) „חזן בן מנחם אומ' כדי שתושיט אצבע לתוך פיה" (ת' סוטה א, ב — 9/293, כ"ע) ⁶⁴ = חזן בן פנחס אומ' כדי שתושיט אצבע לתוך פיה (כ"י, דפ"ר).
- „מרחיקין מצואתו וממימי רגליו ארבע אמות" (ת' חגיגה א, ב — 9/232, כ"ע) = פורשין מצואתו וכי" (כ"י, ליברמן מועד 375, וכן הוא בדפס').
- „כל זמן שהיא בבית אביה משכרת כתובתה" (ת' כת' יב, ג — 28/274, כ"ע) = גובה כתובתה (כ"י, ליברמן נשים 97, וכן בקג"נ ודפס') ⁶⁵.

א 5. שימושים בקל במקום בהפעיל (חילופי נוסח בין כתבי-יד) בעקבות כל המסתמן לעיל בסעיפים הקודמים, נמצא גם לעתים מזומנות, שהפעיל מביע בבירור את הגרימה, ובמקבילתו בא בכ"י שימוש בקל כפועל עומד (לעתים כפ"י) בהוראת גרימה (כעין ארגאטיב), או דו-אתרי, כגון: הוציאו/צאו. כמובן, כאשר פעלה התופעה של השימוש המקביל הפעיל-קל באותה הוראה, קרו גם מקרים הפוכים, שבה קל במקום שהיינו מצפים להפעיל.

נוכח ריבוי הדוגמאות אין הכרח להניח, שברוב הדוגמאות נתפסו צורות חסרות בנשירת הה"א של הפעיל כשייכות לבינין קל בחילוף י/ו ⁶⁶, כגון: להעמיד > לעמיד אפשר להסיק על תופעה כוללת של חילופי הפעיל/קל מודעים. כך להלן אפשר אולי לשייך את להדיר/לדור לאפשרות הראשונה, אך אין להסביר כך את החילוף בדוגמה שמאותו שורש: מדירה/נודרה, ואף לא: צאו/הוציאו, או: הפריש תרומה/הפורש תרומה. וראה גם לעיל בהקדמה.

- השינוי בקג"נ נראה, שנגרר גם חילוף בנושא.
63. כך בכ"י, כפי שגרס ליברמן במהדורתו. צוק' מציין בח"ג: „שיוצאה", כפי שהוא בדפ"ר, וליברמן שם מעיר, שבכ"י צ"ל: שיוצא = שיוצאה ושמא אין צורך בכך, אם אנו מתרשמים מתפוצתה הכללית של התופעה.
64. כנ"ל הוא בכ"ע, והמשפט נשמט בהוצ' צוקרמנדל שם, והוא מציין את המשפט כתוספת המצויה כביכול רק בכ"י ודפס', ובהמשך שם בכ"ע ש' 10-9: „פלימו אומר כדי שתושיט ידה ליטול ככר מתוך הסל", אבל בכ"י: „פלימו אומ' כדי שתושיט ידה וטטול וכי". ואין לני"ל מקבילות בבבלי או בירושלמי. אין זה מן הנמנע ש, „תושיט אצבעה" הוא קל ארגטיב.
65. ראה שם בח"ג, והשינוי לא הזכר בח"ג אצל צוקרמנדל. אבל גם בכ"ע נזכר בהמשך: „מוכירין כתובתה", בכ"י: „משכרת כתובתה" כנ"ל. וראה י' קוטשר, לשוננו לג, עמ' 78.
66. כפי שהניח, למשל, ג' הנמן, מסורת כ"י פרמה, הערה 453 ג.

- [14] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לביבל עה
- בוא — „שאין המקום מספיק להביא שגגה על-ידיהם" (ת' נדר' א, א — כ"י, ליברמן נשים א 100) — כ"י: ל בוא (צוק' 1/276 לא העיר על ח"ג). „בזמן שהן ראויין לביא (= להביא) פסח" 2X (ת' פסח' ד, ג — כ"י, ליברמן מועד 160/1), 1. כ"י: וכ"ל: ל בוא. 2. דפ' וכ"ל: ראויין ל בוא (לבא). „לא היה (כ"י: יאה) ממרס בדמו עד שיביא גזילו... עד שיביא מעילתו... עד שיביא אשמו" (ת' פסח' ג (ד), א — 22/160—25, כ"י: והשוה כ"י, ליברמן מועד 158) (= 1) שיבוא גזילו — קג"נ. וראה עוד לעיל, סעיף א, 2, בשורש „בוא".
- בקר (פקר) — „עד שיבקר אף לעשירים" (פאה ו, א — כ"י פרמה) = עד שיובקר (כ"י, לו) = עד שיפקיר (קג"נ) 70. [חמם — ראה להלן בהפעל (סביל)].
- ינק — „ואין האשה כופה את בעלה שתניק (היא) את בן חברתה" (ת' כת' ה, ה — 26/266, כ"י: וכן בדפו"ר) = שתניק את בן חברתה (כ"י, ליברמן נשים 73) 71?
- יצא — „אמר להם צאו לה מעשה ידיה במוזנותיה" (ת' כתוב' יג (יב), א — 2-1/275, כ"י: = אם אמר הוציאי לה וכו' (כ"י) — וליברמן נשים 97 מעדיף גירסת הדפ' הוציאו) 72.
- נדר — „הרוצה להדיר את חבירו שיאכל אצלו" (ת' נדרים ב, א — כ"י, ליברמן נשים א 104) = כ"י: הרוצה לדור... (צוק' 4/277 — לא העיר על ח"ג),
67. וראה ש' ליברמן, תכ"פ מועד, עמ' 556, המציין, כי הגכון לפנינו (בהפעיל). ושם בבבא ד: כ"י: לביא, כ"י: להביא א. בדומה לנ"ל גם שם פסח' ה, ד — ליברמן 168, עם ח"ג קודמים, ראה שם. בבבלי פסח' עב, ב הגירסה: „ראויין" (בדומה למשנה), וליתא „לבוא" או „לביא".
68. בקג"נ במקום הראשון: שיבוא, בדפו': שיבא. והשווה כנ"ל בהפעיל גם בת' בק י, יח — 17-16/368.
69. ג' הנמן, מסורת כ"י פרמה, עמ' 183, מציין, שקשה הלום כאן את הניקוד, ומשער, שהכתיב החסר רומז להופעל. אך לפי הגוטה בקג"נ אין זה מן הנמנע, שהקל הוא תמורת הפעיל, כפי שמצאנו לגבי „מתן" 2 גם בכ"י פרמה (טהר' ט, ה), ולמעשה היה מקום התמה גם על ניקוד פועל זה בקל.
70. ראה ר' מירקין, ספר זכרון לח' ילון, רמת-גן תשל"ז, עמ' 375.
71. ולפני כן: „אין האישי כופה את אשתו להניק את בן חבר" בהפעיל בשני כתבי-יד. ובדומה לנ"ל בכ"י: (בהפעיל) ביר' כת' ה, ו — ל 1: „דתני... ולא האשה כופה את בעלה שתניק את בן חברתה" (כ"ל). והשווה בבלי כת' ס, ב: „תנו רבנן... הרי זה לא תניק עמו לא בנה ולא בן חברתה" (כך גם בכ"י וטיקאן 130). ייתכן שהנ"ל בכ"י אינו אלא שיכול אותיות בטעות המעתיק (אך שמא הקל הוא ארגטיב?).
72. ובבבלי דומה לכ"י: „(ו)אם בא ואמר צאי מעשה ידך במוזנותיך רשאי" (כת' קז, א), כך הוא גם בכ"י וטיקאן 130, דפו"צ כרך ג, עמ' 258 ב, וראה גם בדיון שם (בלח"ב), עמ' 269. וביר' דפ' וינציה אף הוא בקל בנוסח שונה: „ואמר יצאו מעשה ידיה במוזנותיה שומעין לוי" (יר' שם יג, א — לה 4), וכן בכ"ל בתוספת שוליים.

„אילו הייתה יודע... מדירה הייתה" (ת' נדר' ה, א — כ"ו, ליברמן נשים א 114, כ"ע: הייתה מדירה) — קג"נ: הייתה נודרה (ראה ליברמן, שם בח"ג).
 נזר — „אילו קרבנות שהזיר (צ"ל: שאזיר) ⁷⁵ עליהן" (ת' נזיר ב, ו — כ"ו, ליברמן נשים א 127) — כ"ע: קרבני שאזור.
 סוך — „היוצא להסיך את רגליו נוטל ידו אחת" (ת' ברכ' ד, יא — כ"ע, בדפ': להסך) ⁷⁴ = כ"ו: לסוך (ליברמן זרע' 20).
 [עוד — „מיטמא להו ולא עוד אלא לדון עליהן" (ת' מועד א, יב — כ"ע, ליברמן 368, ומציין שצ"ל: להעיד עליהן ולדון עליהן, והשווה ת' ע"ז א, ח — צוק' 4/461) — כת"י לונדון: לעוד ולדון עליהם. בכ"ע: לערער ולדון עליהן (והשווה בבלי ע"ז יג, א)].
 עמד — „מתה בבוסיא אין צריכין לעמוד לו חמור אחרת" (ת' ב"מ יא, כה — כך כ"ע) = להעמיד לו חמור (כ"ו, וכך גרס צוק' 4/397) ⁷⁵. וכן עוד: „אם יט בה כדי לעמוד כרי" (ת' ב"מ ט, יג — כ"ו וכ"ע 34/391), כנגד: „כדי להעמיד כרי" (שם 3/392 — גם כאן בשני כתה"י).
 פרוש — „אמר ר' שמעון שזורי הפריש תרומה ומעשר הולך ושואלו" (ת' דמאי ה, ב — 14/53, כ"ע) = הפרוש תרומה ומעשרות ונגנבו פירות (כ"ו, ליברמן זרעים 85) ⁷⁶.
 צוף — „כדי שלא יציפו המים את הכלים ואת האוכלין" (ת' עירוי יא (ח), י — 10/153, כ"ע וכ"ו) = שלא יציפו המים את האוכלין... (בקטעי גניזה ובכ"ל).
 — „תלמידו של משה צף הברזל" (ת' סוטה ד, ז — 4/300, כ"ע) = ...הציף הברזל (בדפ"ר) ⁷⁷.

73. כך ש' ליברמן, תיס' נשים, עמ' 127, ומוסיף: „כעין הגירסה בכ"ע".
 74. צוק' לא ציין ח"ג. וכך הוא בהפעיל במקרא באוחו צירוף: שופ' ג, כד (מסד); ש"מ א כד, ד (להסך).
 75. כפי שהוא בכל המשך: „לא מתה בבוסיא צריכין להעמיד לו... נעמיד לו ספינה — להעמיד לו ספינה אחרת".
 76. ובהמשך שם לפי שני כתה"י: „ובא ואוכל על מה שהפריש", ובירוש' דמאי ד, ג — כד 1 זהה הפועל לכ"ע: „הפריש תרומה ומעשר ונשרפה" (ולפי האמור לעיל בכ"ו: „ונגנבו", ותוספת זו או „ונשרפה" שבירוש' אינו בכ"ע). הקטע מירוש' חסר בכ"י וטיקאן 133, אך כ"ל הגירסה בכ"ל (דפ"צ, עמ' 110).
 77. וחסר בכ"ו. הנ"ל הוא דיון על הפסוק „וישלך שם ויצף הברזל" (מל"ב ו, ו) — הפועל הנ"ל בהפעיל בהוראת גרימה, ובכ"ע נראה שהוא בקל ארגטיבי. אף לפני כן שם בכ"ע צוק' 1/300: „ואל תתמה שהיאך צף את הברזל" (וחסר בכ"ו). ושמא הוא גרירה מן הנאמר שם בסמוך „מיד צף ארוננו של יוסף", שהוא פ"ע.
 בנוסח הבבלי „וישרו" ההדורים: „ואל תתמה היאך ברזל צף... תלמידו של משה צף ברזל מפניו" (סוטה יג א — כך גם בכ"י וטיקאן 130, דפ"צ כרך ג, 22), כשבשני המשפטים הנושא הוא הברזל, והפועל עומד. וליחא במקבילה במכ' דרשב"י יג, יט (אפשטיין מלמד 46, עלפי מדה"ג), אבל במכ' דר"י בשלח, פתיח: „תלמידו של

[16] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל עו

הפעל (סביל)

חמם — „בחמין שהוחמו ביום טוב" (ת' פסח' ב (ג), ז — 22/158 — כ"ע, וכן כ"י ליברמן 152) = בקג"נ: שחמו⁷⁶. ונעיר אגב זה על מקום מסופק קל / השעיל: „כדי ל"ח (י) ם בו מיהם" (כלי יד, א) — העקדן גיקד בקל בכ"ק, ווי"ו תלויה מוספת. בכ"י פרמה א: לָחֹם. בדפ': להָחֵם (ילון).
צרך — „שבעה גופי מלאכות מנו, והשאר לא צרכו להימנות" (ת' כתו' ה, ד — 20/266, כ"ע) = ושאר לא הוצרכו לימנות (כ"י), ליברמן נשים 72, וכן בדפ' ⁸⁰.

פרק ב: שינויים בין נוסח איי לבבל

כפי שמצאנו חילופין בין כתבי-יד של המקורות התנאיים (ראה פרק קודם), כך נמצא גם שינויים בין מקורות א"י (לרוב ע1א) לבין ברייתות מקבילות בבבלי (ע1ב). רוב השינויים הם במעבר מקל להפעיל (5:7). גם כאן אין הם מעידים דווקא על מקורות שונים, אלא שוב על תת-לשונות ששימשו זה בצד זה. במקרים בודדים אפשר להניח שלפנינו שאילה מקראית (ראה בהערות).

1. שינוי מקל להפעיל

(פ"ע): דלק — במקרא בקל: „ודלקו בהם ואכלום" (עוב' יח), ובהפעיל בא בהוראה קאוטיבית בלבד (יחו' כד, י).

(ע1א) „נותנין טיט וחרסית תחת הנר... שיהא שוהא ודולק" (ת' שבת ב, ז — 10/112, וכן כ"י) // (ע1ב) ... בשביל שתמתין ותדליק (בבלי שם סו, ב).

(ע1א) „נותנין גרגר... כדי שיהא שוהא ודולק בלילי שבת" (ת' שבת ב, זח, לפי כ"י) ⁸¹. // (ע1ב) ת"ר... בשביל שתאיר ותדליק (בבלי שם סו, ב) ⁸².

אליהו הציף הברול" (מהד' הורוביץ 78, בכ"י מינכן: את הברול), כמו הנוסח למעלן בדפ'.

78. ובהפעל: „שהוחמו" 2X בת' יו"ט ב, י — כ"י, ליברמן 289, וכן הוא בבבלי שבת מ, א: „שהוחמו" 3X.

79. בכאורה, הפעיל בנשירת הה"א, עיין ג' הנמן, מסורת כ"י פרמה 183 (ולעיל הערה 66), אך נראה לי יותר, כי הכתיב רומז לקל, וכן הניקוד בכ"ק: לחום, ואין כאן י"ד שנתארכה; אמנם בכ"י פרמה (דה רוסי 497) הניקוד והכתיב: לָחִים (בי"ד). בכ"י תימני (1336 4° Heb.) כדי לִיחֵם.

80. המלאכות גמנות במשנה כתו' ה, ה, והנ"ל לא נזכר שם, ובירושלמי שם, ה, ויל 1 (כ"ל): „והשאר לא צרכו חכמים למנותן", בדומה לכ"ע בשינוי הנושא ודרך הצירוף. „צרך" מצוי בל"ח גם בקל.

81. ראה ליברמן, תוס' מועד, עמ' 8 — והסוף נשמט מכ"ע.

82. השווה בכ"י וטיקאן 108 כאן: „שתאיר ותדליק" (דפו"צ, הוצ' מקור, עמ' 37),

[17]

מנחם מורשת

עז

פוג — (עא 1), „אלא כדי שתפוג צינתן (ת' שבת ג (ד), ה — 28/113) = „אלא בשביל שתפיג צינתה“ (ירו' שם ג — ו 2, כ"י ליידין). // (עא 1 ב) „שתפיג צינתן“ (בבלי שם מ, ב — דפו"ר, אבל בכי"מ: שתפוג)⁸⁵.
 פסק — (עא 1), „ממקום שפוסקין שבת בשחרית שם מתחילין במנחה“ (ת' מגילה ד (ג), י — 25/225, בכי"ל: שפסקו). // (עא 1 ב), „ת"ר מקום שפוסקין בשבת שחרית שם קורין במנחה“ (בבלי שם לא, ב) ⁸⁴.
 פרח — (עא 1), „תרנגול שהיה פורח ממקום למקום והויק בגופו“ (ת' ב"ק ב, א — 26/347 = ירו' שם ב, ב — ג 1, ושם: „תרנגול הפורח...“). // (עא 1 ב), „ת"ר תרנגולין שהיו מפריחין ממקום למקום ושברו כלים... תניא אידך תרנגול שהיה מפריח ממקום למקום והויק בגופו“ (בבלי שם יו, ב) ⁸⁵.
 (פ"י): גדש — (עא 1), „לגדוש חטין וגדש שעורין, לגדוש שעורין וגדש חטין“ (ת' ב"ק ו, כד — 27/356, בכי"ל ליתא פעם שנייה „לגדוש“). // (עא 1 ב), „להגדיש חטין והגדיש שעורין, שעורין והגדיש חטין“ (ב"ק סב, א) וכן בכת"י.

ענק — (במקרא) קל: „ענקתמו גאווה“ (תה"ל עג, ו).
 (עא 1 ב), „תנא... ילידי הענק, שמעניקין את החמה בקומתן“ (יומא ז, א = סוטה לד, ב) ⁸⁶. // (עא 2 א), „... שהיו עונקין גלגל חמה“ (ברי"ר כו — 253/4) ⁸⁷, „שהיו עונקים את החמה“ (תנחומא שלח יא — בובר 66). „ילידי הענק, שראתו שהיה עונק את השמש“ (במד' רבה טו, יא). „שהיה עונק את החמה“ (תנחומא שלח ז — דפ' קושטא, מהד' צילום, עמ' 169). [בילקוט שמעוני (סוף תשמב) כמו בבבלי: „שמעניקים וכו'“].
 שטף — במקרא רגיל בקל (כגון: תה"ל סט, טו; מל"א כב, לח) וכן בל"ח, אבל במקבילות מופיעים גם שימושים אחרים:
 (עא 1 א) קל: „משיר פירות, שוטף זרעים, שוטף גרנות“ (ספ"ד מב — 89

ובקודם „שתמתין ותדליק“.

83. וראה דק"ס, עמ' 82, וכן הוא בקל בכ"י נוסף, ראה שם הערה ג. וראה לעיל, פרק א (פ"ע — „יפוג“).

84. וראה לעיל, פרק א (סעיף א 2) על „פסק“ בחילופין בין כתי"י.

85. והשווה במקרא בקטע פיוטי: „צדיק כתמר יפרח... בחצרות אלקינו יפריחו“ (תה"ל צב, יג"ד) באותו שורש (הוראה שונה), ואולי הוא לגיוון סגנוני. ועיי' ג' הנמן, תורת הצורות... ע"פ מסורת כ"י פרמה, ירושלים תשל"ב, עמ' 214, המביא חילופין מפורש זה בין הפעיל לפיעל. ואין להכריע, שאמנם הפיעל הוא עיקר; השווה הניקוד בכ"י קאופמן במקור המובא שם ממשנה חולין. ויש בלשון המשנה גם בקל.

86. כך בכ"י וטיקאן א (134 ב) 110 — במס' יומא בלבד בא ציון, „תנא“ בדפ' וכן בעין-יעקב, אבל בכ"י וטיקאן ליתא. והבא בין הברייתות אצל היגער, אוצר הברייתות ט, עמ' 33. ההוראה היא, ש„לבש את החמה“ („כרך מסביב“) כעין ענק על צוארו, וראה בפירושו של רש"י, ואין ההוראה זהה לשימוש הפעיל המקראי, העניק דברים לעבד“. ועיי' ערכי א, עמ' 145, הערה 123.

87. בכ"י וטיקאן 30: „שהיו ענקים פני גלגל חמה“.

[18] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבלב עט למטה). // (ע 1 ב) הפעיל (?): „שמשיר את הפירות ומשטיף את הורעים ומשטיף את האילנות" (תעני' ז, ע"א) 88. (ע 2 א): „שהוא משטיף את המרחץ, ואחר כך מרחץ בנו המלך" (בר"ר סג — כ"י וטיקאן 30, אבל במהד' תיא"א לבק 689: משטף, מרחץ) 89.

2. שינויים מהפעיל לקל

(פעו"י): ירד — (ע 1 א), „פועלים קוראין את שמע... ומתפללין... אבל אין מורידין לפני התיבה" (ת' ברכ' ב, ט — 6/4, כ"ע וכ"י). // (ע 1 ב), „אבל אין יורדין לפני התיבה ואין נושאים כפיהו" (בבלי שם טו, א) 90. וראה גם בפרק הקודם, סעיף א 2.

כחש — במקרא פעם אחת בקל (תה"ל קט, כד: „ובשרי כחש"), ואין עוד במשמעות זו.

(ע 1 א), „...משעמד בדין הכחיש, אין לו אלא כשעת עמידתו) בדין" (ת' ב"ק ג, ה — 16/350). // „הכחיש אין לו אלא כשעת עמדתו בבית דין" 2X (ירו' שם ג, יא-ג 4 למטה). // (ע 1 ב), „כחש [גיוק נותן לו] כשעת העמדה בדין" 2X (ב"ק לד, א — וכן בכ"י המבורג, כ"מ וכ"פ) 91. ומצוי בקל גם ב"ע 2 ב: „השביחה נוטל שבחו, כחש אומר לו הרי שלך לפניך"

88. ראה מהד' מאלטער, עמ' 15, בח"ג; בכ"י אוקספ': „ומשבר את הורעים ומשטיף את הגרנות", ובכ"י מינכן 140, 141 (שטיינשניידר): „ומשטיף את הורעים ומשבר את הגרנות", בכ"מ 95: „ששטף" כמו בספד גם בכ"י לונדון.

יאטטרוב ובי' הביאו תיעוד זה בהפעיל. אמנם ייתכן לסבור, כי לפנינו פיעל ביי"ד אחרי צירי, כפי שנמצא חילופין בין „משטף" — „משטיף" בכ"י ב"ע 2 א (ראה למעלן מבר"ר), אך שם „משטיף" בבבלי הוא גרירה של „משיר", שקדם לו. ולעומת זה נמצא הבלל בצורה בכת"י, שהובאו לעיל (עיין בהמשך), בין: „משטיף" — „משבר" הסמוכים, ובדוגמה הבאה למעלן הבלל בין: „משטיף" — „מרחץ".

89. וכך בכ"י וטיקאן 60: „משטף את המרחץ... מרחץ את בנו שלמלך". גם כאן אין אחידות (כנראה לעיל) בכתה"י בין „שטף" — „רחץ", כדי שנכריע בין הפעיל לפיעל. „שטף" מצוי בלשון מאוחרת גם בפיעל: „ומשטפין רגליהן על הקרבנות" (מדה"ג ברא' כז, א — מרגליות תנט), ובארמ' גלילית בפעל: „משטף ידיו" (ירו' ברכ' ח"ב 1).

90. בכ"י פירנצה: „אלא שאין מורידין". רש"י שם בבבלי מוסיף את נימוקו: שיש שם ביטול מלאכה יותר מדי (להתפלל בציבור). נראה איפוא, ש„מורידין" בתוספתא (הפעיל) = יורדין (קל). וראה בדרך זו בשם הפעולה: „זה הכלל כל שכדרך הורדתו גולה, ושלא כדרך הורדתו אינו גולה" (מכות ב, א — כ"ק לו ומ"ר), בדפ' ובמשניות הבבלי: שכדרך ירידתו 2א. המדובר בשתייה יורד בטולם או עולה בטולם, אך ייתכן להסביר שהתכוון גם להורדת הכלי (כגון: חבית) ראה אלבק.

91. וראה א' בנדיד, לשון מקרא ולי"ח, עמ' 205, שהביא בין השאר דוגמה זו, אך לא בהקבלה עניינית ישירה. בנין זה אולי בא לפניו בגרירה גם „שבח" בקל (במקום הרגיל בהפעיל): „שבח ועמד על ארבע מאות וזו שבת מוסיף, כחש... וכ"י" (ב"ק לד, א). וראה עוד בהמשך לעניין „שבח".

[19]

מנחם מזרשת

פ

(ב"ק צד, א). „לא הוקינה ממש אלא אפילו כחשה“ (ב"ק צו, ב — בכ"י המבורג ובדפ').

במקרים אחרים מהנוכחים לעיל אפשר להניח, שהיתה חזרה בדרך שאילה לצרון המקראי⁹², כגון: כחש, ספד, שבאים במקרא בקל בלבד, ואין שימוש בהפעיל בפעלים אלה. בפועל, כחש" לא הרשפעה לשון הברייתא אפילו מאפשרות הגרירה, אלא שם: השביח: כחש (ב"ק צד, א), הוקינה: כחשה (שם צו, ב). לעומת זה בלח"א של א"י נמצא התאמה: (ע 1 א) „אם עד שלא עמד בדין השביח... הכחיש אין לו אלא כשעת עמדתו בבית דין“ 2X (יר' שם ג, יא-ג 4 למטה). וראה גם: השביח: הכחיש (ת' ב"ק ג, ה — 17-16/350). וראה להלן על „שבח“.

ספד — (ע 1 א) „מעשה שמת אלכסא בלוד, ובאו אנשי עיריות (כ"י: העיר) להספידו, אמר להם ר' טרפון, צאו אין מספידין ביום טוב (ת' חגיגה ב, יג — 14-13/236) // (ע 1 ב) „מעשה שמת אלכסא בלוד, ונכנסו כל ישראל לספדו, ולא הניחם רבי טרפון“ (חגיגה יח, א), וכך בכ"מ ובכ"י וטיקאן 134.

פקע (בקע) — (ע 1 א) „והיו עולי רגלים מפקיעין בדם עד רכובותיהם“ (ת' ערו' ג, ב — 20/459) = מבקיעין⁹⁴. // (ע 1 ב), והיו עולי רגלים בוקעין ארכובותיהן בדם“ (מנח' קג, ב)⁹⁵.

שבח — הפעיל וקל אינם במקרא בהוראה דלהלן (התהוות, שינוי מצב): נעשה טוב ומשובת יותר משהיה.

(ע 1 א) „אין הבכור נוטל פי שניים בשבח שהשביחו נכסים אחר מיתת אביהם“ 2X (ת' ב"ב ז, ד — 30/407). // (ע 1 ב) „דתניא, אין בכור נוטל פי שניים בשבח ששבח: נכסים לאחר מיתת אביהן“ 2X (ב"ב קכד, א). הקל אינו מצוי בלח"א, ובהוראה זו (כפ"ע) בא ההפעיל בלבד⁹⁶. הקל מופיע בבבלי כנ"ל (ע 1 ב), וראה גם (ע 2 ב) „בעי רבא שבח ששבח נכסים מאליהם מהו“ (שם קלח, ב).

92. ועיין בנדויד, שם, דיגמות נוספות בהשפעה מקראית.

93. צוק' שם גרס: „והספידו“, אבל ראה ליברמן תוס' מועד 386 שבכ"י: להספידו. וצוק' לא ציין ח"ג.

94. כסגנון הנ"ל הוא גם בת' פסח' ד, יב לפי כ"י וכ"ל, וליברמן תוס' מועד, עמ' 164, מציון, כי „מבקיעין“ = מבקיעין, בוקעין. בכ"ע שם היה כתוב, „שהיו מפקיעין כהנים בדם וכו' ג, ותוקן בשוליים ל„משקיעין“. ועיין ש' ליברמן, תכ"פ מועד, עמ' 565. וראה אצל י"נ אפשטיין, מבוא לנוה"מ, עמ' 1221 על חילופי פ"ב הנ"ל.

95. בדמ"ר גרסו שם: „שוקעין עד רכובותיהן בדם“, אך כנ"ל הוא בכתביהיד, ראה דק"ס 256, הערה ב.

96. כגון: „יין... יכל זמן שמתישן בקנקו סופו להשביח“ (ספ"ד מח — 111), וכן: „שמה (את הבהמה) והשביחה“ (ת' ב"מ ה, יא), ורגיל גם כפ"י (בהוראה קאזוטיבית): „רבי יהודה מתיר מפני שהוא משביחו“ (תרו' יא, א) = שיפל ועשאו טוב משהיה. בברייתא שלמעלן (ב"ב קכד, א) אולי בא הקל למען ההבחנת בין „שבח ששבח נכסים“ (כפ"ע) לבין ההמשך „אבל לא בשבח שהשביחו יתומים...“ (כפ"י).

[20] חילופי גרסאות בין כת"י ובין נוסח א"י לבבל פא
הערה להפעיל (סביל): „הוגללו הפרכות” (תענ' כא, ב = מנח'
צה, א) ⁹⁷ = נגללו. ובירושלמי: נסתלקו הפרכות (ירו' יומא ספ"ד – מב 1).

בסיכום: את התגברות התופעה של שימוש בהפעיל תמורת קל (ללא הבדל
במשמעות) יכולנו לתלות בהשפעת הארמית⁹⁸, שמצאנו בה אנאלוגיות ישירות בשימוש
בניין אפעל המקביל להפעיל העברי באותו שורש (כגון: טען / אטעין), או בהשפעה
עקיפה, כשנמצא בארמית שימוש בשורש אחר אף הוא באפעל במקום הקל המקראי
(כגון: רחץ / אסחי, טמן / אטמיר). אך על אף האנאלוגיות האמורות נאלצנו להניח,
שבמקרים לא מעטים הייתה הופעת ההפעיל, או העדפתו על הקל, תהליך פנימי עצמאי,
שצמח על קרקע העברית.

*

במאמרנו הנוכחי מצאנו חילופין בין נוסח כתב-יד ובין נוסח א"י לבבל,
המוכיחים, כי אמנם אין לחפש הבדל משמעותי בין שני השימושים באותו שורש.
מצד שני השינויים מעידים על שתי מסורות לשון, שנתקיימו זו בצד זו, ולא תמיד יש
כאן התגברות אחת על רעותה, ואף אין להסיק איזה כתב-יד בתוספתא (ערפורט, או
וינה) הושפע יותר מן הבבלי. הוזהות לגירסת התלמוד הבבלי היא כמעט במידה שווה
בשני כתב-היד.

97. ואין גרסה אחרת במהדורת מאלטער לתענית. ורש"י שם מעיר: „שהיו נגללין”.

דהיינו בנפעל מן הבניינים הקלים.

98. ראה ספר בריאילן יג, עמ' 274–279.